

Bijlage VWO

2025

tijdvak 1

geschiedenis

Bronnenboekje

Prehistorie en oudheid

bron 1

In 203 arresteren de Romeinse autoriteiten in Noord-Afrika de christen Perpetua. In de gevangenis schrijft Perpetua in haar dagboek:

Toen we aan het middagmaal zaten, werden we weggesleurd voor verhoor. (...) Toen was ik aan de beurt. En onmiddellijk verscheen daar mijn vader met mijn zoontje en zei: "Breng nu toch een offer, heb medelijden met je kind!" Procurator¹⁾ Hilarius (...) zei: "Heb medelijden met de witte haren van je vader, heb medelijden met je kleine kind! Breng het offer voor het heil van de keizers!" En ik zei: "Dat doe ik niet!" "Ben jij een christen?" vroeg Hilarius. En ik antwoordde: "Ja, ik ben een christen!" En terwijl mijn vader daar zo stond om mij omlaag te halen, gaf Hilarius bevel hem weg te duwen, en hij kreeg ervan langs met de stok. Ik had verdriet om mijn vaders lot alsof ik er zelf van langs kreeg: zo verdrietig was ik om zijn ellendige oude dag. Toen sprak Hilarius over ons allen het vonnis en veroordeelde ons tot de wilde dieren. In blijde stemming gingen we naar de gevangenis.

noot 1 Dit is een Romeinse gerechtsdienaar.

De middeleeuwen

bron 2

De Frankische koning Karel de Grote (748-814) wil de Saksische volken onderwerpen. In de *Kronieken van het Frankische Rijk*, die aan het hof van Karel de Grote worden geschreven, staat bij het jaar 776:

Ze [de Saksen] begonnen te vechten en katapulten in te zetten om zo met geweld de vesting Syburg¹⁾ te kunnen innemen. (...) Toen de Saksen hadden gezien dat het allemaal niet hielp, hebben ze ook nog takkenbossen aangevoerd om de gracht te vullen om definitief met geweld de vesting te veroveren. Maar Gods macht is – terecht – sterker geweest dan die van hen, en op een dag toen ze de strijd hadden voorbereid tegen de christenen die in de vesting zaten, verscheen helder en duidelijk Gods glorie boven de kerk die onderaan de vesting staat. En veel mensen zowel binnen als buiten de vesting zagen dat; en van hen zijn er nog vele getuigen onder ons. En die zeggen dat ze twee rode schilden zagen opvlammen en bewegen boven die kerk. En toen de heidenen die buiten stonden, dat teken hadden gezien, waren ze meteen in paniek en begonnen ze doodsbang te vluchten naar hun kamp; in de paniek vluchtte de grote massa Saksen en daarbij traptten ze elkaar dood.

noot 1 een Frankische vesting in het westen van Duitsland

bron 3

In 1312 schrijven bisschoppen tijdens een concilie¹⁾ in de Franse stad Vienne:

Uit betrouwbare bron is vernomen dat sommige begijnen (...) er meningen op na houden die tegengesteld zijn aan het katholieke geloof als het aankomt op geloofsideeën en sacramenten van de kerk. Deze begijnen trekken vele eenvoudige lieden aan en verleiden hen tot allerlei fouten. Ze vormen een gevaar voor zielen onder de mantel van heiligheid. We hebben vaak kritische berichten over hun leer gekregen en beschouwen ze terecht met argwaan. Met instemming van het heilige concilie, verbieden we voor eeuwig hun manier van leven en verwijderen hen volkomen uit de kerk van God. (...) Verder hebben wij met dit verbod op geen enkele manier de intentie om welke gelovige vrouw, of ze nu de geloften hebben afgelegd of niet, te verbieden eerbaar te leven in hun hofjes, als zij een leven willen leiden van boetedoening en dienstbaarheid aan de Heer.

noot 1 Een concilie is een vergadering waarin beslissingen worden genomen over de geloofsleer en de organisatie van de kerk.

bron 4

De Rotterdamse stadssecretaris¹⁾ Jan Allertsz. houdt een boek bij met aanwijzingen voor zijn opvolgers. Hij schrijft over het bezoek van de Bourgondische hertog Karel de Stoute in 1468:

Toen hij in Holland was, hield Karel audiëntie in de Grote Zaal te Den Haag. (...) Daar gaf Karel zijn dienaren alle ambten waar ze hem om vroegen. Ook al hadden de betrokken steden het privilege die ambten zelf in te vullen, toch schonk Karel ze weg. Het kostte steden veel geld om dit aan te vechten, maar niet alle steden konden dat. (...) Ook werden, terwijl Karel in Den Haag was, alle baljuwschappen, schoutenambten, klerkenfuncties, dijkgraafschappen en alle andere ambten verpacht. Zijn rentmeesters organiseerden dit. De kandidaat die het meeste bood, was het eerst aan de beurt. Of hij geschikt of ongeschikt was, deed er niet toe.

noot 1 Een stadssecretaris legt de besluiten van het stadsbestuur schriftelijk vast en bewaart akten en archiefstukken. Hij geeft ook juridisch en beleidsmatig advies aan het stadsbestuur.

bron 5

Madame Palatine is getrouwd met de broer van de Franse koning Lodewijk XIV. Zij schrijft brieven aan familie over het hofleven. In 1719 schrijft zij:

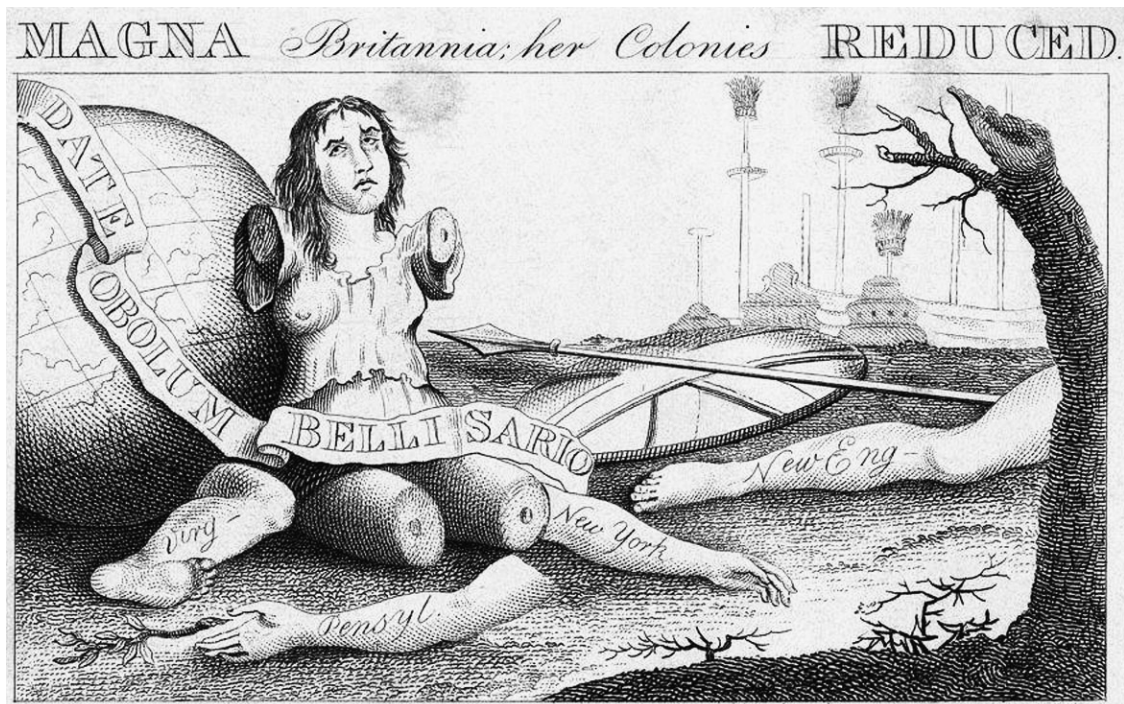
Madame Béjon¹⁾ zag een paar dagen geleden tijdens een bezoek aan de opera dat een vrouw in een dure jurk, behangen met een grote hoeveelheid juwelen, maar heel lelijk, het theater binnenkwam. Haar dochter zei: "Mama, tenzij ik me heel erg vergis, is die vrouw daar Maria, onze kokkin." "Houd je mond, mijn schat", zei de moeder, "en praat geen onzin". (...) De dame in de mooie jurk stond op en zei: "Ja, mevrouw, ik ben Maria, de kokkin; ik heb wat geld verdiend in de Rue de Quincampoix²⁾; ik vind het leuk om goed gekleed te zijn. Ik heb een paar mooie jurken gekocht en ik heb ervoor betaald. Kunt u dat over uzelf zeggen?"

noot 1 een dame van adel

noot 2 Straat in Parijs waar wordt gehandeld in aandelen.

bron 6

Benjamin Franklin is in Londen de vertegenwoordiger van de Amerikaanse kolonie Pennsylvania. Hij maakt in 1766 deze prent:

Toelichting:

De vrouw staat symbool voor Groot-Brittannië. Op de armen en benen staan afkortingen van namen van verschillende Britse koloniën in Noord-Amerika.

Op de achtergrond zijn schepen te zien met een bezem in de mast, wat betekent dat ze te koop zijn.

bron 7

In 1788 moet Willem Frederik van Oranje Nassau, de latere Nederlandse koning Willem I, een opstel schrijven van zijn docent. Hij schrijft in dit opstel met de titel 'Volksregering':

Hij [een vorst] moet zich alle vorstelijke deugden eigen maken, te weten: godsvrucht, rechtvaardigheid en billijkheid, dapperheid, geheimhouding, voorzichtigheid, goedheid en weldadigheid. Dat laatste zonder verkwisting, een zeer gevaarlijke ondeugd. De nadelen van een democratie of volksregering zijn dat daarbij de toestemming van een groot aantal mensen nodig is. Dat maakt het zeer moeilijk om a: geheimhouding te garanderen en b: tot verstandige besluiten te komen. Een volksregering biedt een al te grote vrijheid, die vaak in een harde slavernij verandert omdat er meestal iemand opstaat die zich meester maakt van de gedachten van het volk, en zich door zijn invloed over dat volk vervolgens tot tiran ontwikkelt.

bron 8

De Belgische schilder Ferdinand De Braekeleer maakt in 1837 het schilderij *De Spaanse Furie in Antwerpen*:

Toelichting:

Het schilderij verbeeldt de plundering van de stad Antwerpen in 1576. Links de Spaanse troepen, rechts de Antwerpse burgers onder leiding van Gozewijn van Varick.

bron 9

In 1890 wil Wilhelmina Drucker toespraken houden in Friesland om de invoering van het vrouwenkiesrecht te bevorderen. De voorzitter van de *Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht* schrijft aan haar:

Mejuffrouw!

Omdat wij heden te Leeuwarden vergadering hielden van het hoofdbestuur van de Nederlandse Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht (...) achtte ik het verstandig met deze heren eens over uw voorgenomen reis door Friesland te spreken, omdat ik uw komst op dit ogenblik, of liever in dit seizoen, althans wat het platteland betreft, als geheel nutteloos beschouw. Dit bleek ook het gevoel van de heren te zijn. Alleen te Leeuwarden zou u op een enigszins talrijk publiek kunnen rekenen. Wij zijn dus overeengekomen dat men te Leeuwarden overleg zou plegen (...), om vervolgens, bij enig uitzicht op voldoende belangstelling, u te berichten omtrent de dag van uw optreden aldaar, waarschijnlijk aanstaande zaterdagavond. (...) Gij stedelingen kunt u geen denkbeeld vormen van de bekrompenheid van de plattelandsvrouwen. Hier in Gorredijk hebben wij het nooit zover kunnen brengen dat meer dan 10 à 12 vrouwen een openbare bespreking van een maatschappelijk vraagstuk bezoeken. En die vrouwen worden als het ware met de vinger nagewezen en bekeken als zeldzame beesten in de dierentuin. Nu is het daarom juist nodig om te proberen enige belangstelling te wekken onder de vrouwen hier. En dat zou natuurlijk het best dóór de vrouw kunnen geschieden.

bron 10

Een foto, omstreeks 1920 gemaakt in de omgeving van Berlijn:

Toelichting:

De tank is door het Duitse leger gebruikt tijdens de Eerste Wereldoorlog.

bron 11

De voormalige Britse minister-president David Lloyd George bezoekt in 1936 Duitsland en schrijft daarover in de Britse krant *The Daily News*:

Hitler is een geboren leider. Een charismatische, dynamische persoon die maar een doel nastreeft, een sterke wilskracht heeft en een dapper hart. Hij is niet alleen op papier maar ook in werkelijkheid de Nationale Leider. (...) Het is waar dat elke openlijke kritiek op de regering in welke vorm dan ook is verboden. Dat betekent niet dat er geen kritiek is. Ik heb de toespraken van bekende nazi's openlijk veroordeeld horen worden. Maar ik heb geen enkele kritiek op of afkeuring van Hitler gehoord. Hij is net zo immuun voor kritiek als een koning in een monarchie. Hij is meer. Hij is de George Washington van Duitsland – de man die zijn land onafhankelijk heeft gemaakt van al haar onderdrukkers. (...) Wat Hitler in Neurenberg¹⁾ zei was waar. De Duitsers zullen elke indringer van hun eigen land tot de dood weerstaan maar ze hebben niet langer de wens om enig ander land binnen te vallen. De leiders van het moderne Duitsland weten maar al te goed dat Europa te groot is om door welke natie dan ook overlopen of vertrapt te worden, hoe krachtig haar bewapening ook mag zijn. Die les hebben ze in de oorlog geleerd.

noot 1 In september 1936 vindt de jaarlijkse Rijkspartijdag van de NSDAP plaats in Neurenberg. Hitler spreekt tijdens de partijdag een aantal malen de menigte toe.

bron 12

Op 17 november 1959 staat in de *Peking Review*, een weekblad van de Chinese Communistische Partij:

Er wordt geschat dat de opbrengst van voedselgewassen ongeveer 275 miljoen ton zal zijn, dus ongeveer 10 procent hoger dan in 1958; de katoenproductie zal waarschijnlijk meer dan 10 procent hoger zijn dan vorig jaar. Deze uitstekende resultaten zijn bereikt ondanks zeer ongunstige weersomstandigheden. Droogte, onbarmhartig zware regens en wateroverlast, stormen en insectenplagen; de ernstigste natuurrampen sinds de bevrijding hebben grote delen van het platteland geteisterd. (...) Rampen op deze schaal zouden in het oude China duizenden vierkante kilometers landbouwgrond tot woestijn hebben gemaakt (...). Dankzij de volledige inzet van het volk, geleid door de Communistische Partij, en de collectieve kracht en het gecoördineerde werk van de volkscommunes, was China in staat om al deze natuurrampen het hoofd te bieden en de sprong voorwaarts in de landbouw door te zetten.

bron 13

In het veelgelezen damestijdschrift *Margriet* staat in februari 1957 het fictieve verhaal 'Caro en haar Katoentje'. Hierin koopt Caro een afgeprijsde coupon (lap) gebloemde stof, wat er uiteindelijk toe leidt dat ze de man van haar dromen tegenkomt:

Het is eigenlijk heel gek, dat Caro's leven radicaal werd veranderd op het moment dat haar oog viel op dat gebloemde couponnetje. Caro, die nog nooit zelf iets had gemaakt, die meer een draagster is van model-japonnen uit de Haute Couture¹⁾ (...). Omdat ze een flatje had gekocht, en ingericht, maakte ze een tijdelijke financiële crisis door en was op de kleintjes gaan letten. (...) "Reuzekoopje", constateerde Caro met voldoening, "van 17,78 voor 2,50." Caro kan geweldig goed rekenen, dat merkt u wel, want u of ik zouden nooit uit ons hoofd kunnen uitrekenen hoeveel $3,95 \times 4,50$ ²⁾ is. Maar Caro is een slim meisje en heeft niet voor niets een reuze-baan op een accountantskantoor.

noot 1 exclusieve op maat gemaakte kleding

noot 2 Caro ziet dat de lap stof 4,5 meter lang is en oorspronkelijk 3,95 gulden per meter kost, wat een prijs zou opleveren van 17,78 gulden. Caro kan de stof nu kopen voor 2,50 gulden.

Kenmerkende aspecten

Tijdvak 1

- de levenswijze van jagers-verzamelaars.
- het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen.
- het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen.

Tijdvak 2

- de ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat.
- de klassieke vormtaal van de Grieks-Romeinse cultuur.
- de groei van het Romeinse imperium waardoor de Grieks-Romeinse cultuur zich in Europa verspreidde.
- de confrontatie tussen de Grieks-Romeinse cultuur en de Germaanse cultuur van Noordwest-Europa.
- de ontwikkeling van het jodendom en het christendom als de eerste monotheïstische godsdiensten.

Tijdvak 3

- de verspreiding van het christendom in geheel Europa.
- het ontstaan en de verspreiding van de islam.
- de vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid.
- het ontstaan van feodale verhoudingen in het bestuur.

Tijdvak 4

- de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving.
- de opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden.
- het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben.
- de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten.
- het begin van staatsvorming en centralisatie.

Tijdvak 5

- het begin van de Europese overzeese expansie.
- het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.
- de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid.
- de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had.
- het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat.

Tijdvak 6

- het streven van vorsten naar absolute macht.
- de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.
- wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.
- de wetenschappelijke revolutie.

Tijdvak 7

- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen.
- voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme).
- uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden transatlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme.
- de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.

Tijdvak 8

- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving.
- discussies over de 'sociale kwestie'.
- de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie.
- de opkomst van emancipatiebewegingen.
- voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces.
- de opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme.

Tijdvak 9

- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie.
- het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme.
- de crisis van het wereldkapitalisme.
- het voeren van twee wereldoorlogen.
- racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.
- de Duitse bezetting van Nederland.
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.
- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme.

Tijdvak 10

- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog.
- de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld.
- de eenwording van Europa.
- de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.
- de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen.